

с.87] сказано, що лише 12 із 1 209 внесених урядом законопроектів за останні 15 років були «відхилені у другому чи третьому читанні або знайшли своє вирішення іншим способом». Вірогідно, що всі або більшість із цих дванадцяти підпадають під категорію «знайшли своє вирішення іншим способом». Німецькі уряди не бояться відхилення своїх пропозицій. Перед поданням законопроекту уряд забезпечить собі підтримку більшості чи то завдяки дисципліні більшості, чи то через те, що фракції матимуть можливість для внесення поправок. Крім того, статuti більшості фракцій вимагають від депутата, який має намір відійти від позиції своєї групи, формальної заяви про це. Хоча в цьому випадку жодних правових санкцій не передбачено, член Бундестагу, який занадто часто так себе поводить, наражається на неофіційні догани.

Список літератури: 1. Geschftsordnung des Deutschen Bundestag und Geschäftsordnung Vermittlungsausschusses /Verwaltung des Deutschen Bundestages. Bonn, 2002. 2. Suzanne S.Schuttemeyer Hierarchy and Efficiency in the Bundestag: The German Answer for Institutionalizing Parliament//Parliaments in the Modern World: Changing Institutions. Edited by G. Copeland and S.Patterson, The University of Michigan Press, 1994. 3. Основной закон Федеративной Республики Германия от 23 мая 1949г /Федеративная Республика Германия. Конституция и законодательные акты /Пер. с нем. М., 1991. 4. Кречмер Г. Фракції. Партії в парламенті. К., 1999. 5. Підлуска І. Статус і права опозиції: порівняльний аналіз //Школа політичної аналітики при Національному університеті «Києво-Могилянська Академія». 2002. Спецвипуск № 2. 6. Amtliches Handbuch des Deutschen Bundestages: 14. Wahlperiode Stand: 1 Marz 1999 /Herausgegeben von Deutschen Bundestag. Bearbeitet von der Bundestagsverwaltung. Referat Parlamentsarchiv – Darmstadt: Neue Darmstadter Verlagsanstalt. 1999.

Надійшла до редколегії 08.07.04

В.Д. Галотій

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТЕОРІЮ ТА ПРАКТИКУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Процеси, котрі відбуваються сьогодні у загальносвітовому економічному та соціально-політичному просторі, свідчать про те, що залишається у минулому відособлення однієї держави від інших. Починає домінувати розуміння взаємозалежності держав, переваг інтеграційних процесів, комплексності як у регіональному, так і у загальноправовому аспектах. Тому належне осмислення такого політико-правового феномену, як суверенітет, неможливе без дослідження проблеми глобалізації у сучасному світі. Ми виділяємо саме цей чинник серед інших, котрі впливають на трансформацію розуміння суверенітету, як основний, визначальний на даному відріzkі історичного розвитку людства. Як підкреслює російський дослідник Б.Н. Топорнін, «автаркія – і не тільки господарська – веде до застою. Концепції суверенітету в сучасних умовах покликані відображати дух та вимоги часу, сприяти прогресу» [1, с.7].

У літературі висловлена точка зору, що термін „глобалізація” з’явився 1983 р. і належить американцю Т. Левіту [2, с.45]. Між тим, у широкий нау-

ковий обіг цей термін ще в 60-х рр. ХХ ст. ввели такі відомі теоретики Римського клубу – міжнародної позаурядової організації – як Е. Ласло, Д. Медоуз, М. Месарович, А. Печчеї та ін. Вони ж вважаються і засновниками концепції глобалізму, що сьогодні перетворилася на метатеорію. Проте завершеного, загальновизнаного визначення терміна „глобалізація” до цього часу не вироблено. Кожен автор висловлює власну думку з цього приводу, по-своєму визначає переваги та небезпеку даного процесу.

«Глобалізація, – пише американський політолог Ентоні Гідденс, – це розширення світових соціальних зв'язків, які з'єднують віддалені регіони таким чином, що місцеві події розвиваються під впливом подій, які відбуваються за багато миль від них». «Глобалізація, – зауважує інший американський політолог і соціолог Девід Гель, – означає щонайменше два різних феномени. По-перше, вона передбачає, що політична, економічна і соціальна діяльність стає всесвітньою за своїми наслідками. І, по-друге, вона означає, що відбулося посилення взаємодії та взаємозв'язків всередині держав і суспільств та між ними самими» [Цит. за: 3, с.527–528].

Спочатку глобалізація була суто економічним явищем, і багатьма вона асоціюється перш за все саме з економічними процесами. За визначенням Міжнародного валютного фонду, глобалізація – це «у зростаючому ступені інтенсивна інтеграція як ринків товарів та послуг, так і капіталів» [4, с.246].

Поступово розуміння глобалізації розширювалося та охоплювало не лише економіку, але й інші сфери. Вона, як правило, поділяється на фінансово-економічну, технологічну, політичну, культурну, ідеологічну тощо.

Згідно з більш широким визначенням, глобалізація – це домінуюча після закінчення «холодної війни» єдина загальносвітова система, котра виникла як наслідок зближення національних економік на основі безперешкодного переміщення капіталу, інформаційної відкритості світу, стрімкого технологічного оновлення, зниження тарифних бар'єрів і лібералізації руху товарів і капіталу, комунікаційного зближення, планетарної наукової революції, міжнаціональних соціальних рухів, реалізації телекомунікаційних технологій та інтернаціональної освіти [5, с.179].

Загалом у визначенні терміна «глобалізація» намітилося чотири основних підходи. По-перше, тлумачення глобалізації як процесу зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети. По-друге, глобалізація визначається як процес поширення по всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки тощо. По-третє, під глобалізацією мається на увазі виникнення спільних для світового співтовариства проблем, зокрема економічних, політичних, мілітаристичних, екологічних та ін. Нарешті, глобалізація трактується як процес зростання спільних вселюдських інтересів в усіх сферах людського буття, породжуваних збільшенням взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів [3, с.528].

Глобалізація стала знаменням та виміром постіндустріального суспільства. Прихід постіндустріальної ери проголосив ще у 1973 році професор соціології Даніел Белл [6, с.7-34]. Однак сама ера прийшла набагато пізніше. Спочатку була завершена ера індустріального суспільства, яка була

заснована на товарному виробництві. Його останнім етапом став період суперіндустріального суспільства [7, с.31–32], коли в період з 1973 по 1979 р. точилася запекла боротьба між індустріальними та аграрними країнами за домінуючі позиції в майбутньому [8, с.63–66].

Перший етап постіндустріальної ери – період постеконімічного суспільства, що було засноване на домінуванні сфери послуг, розпочався лише у 1979 р. Другий етап розпочався у 1992 р. Він має назву інформаційного суспільства.

Характерним проявом початку постіндустріальної ери був прихід до влади у США, Великій Британії та Німеччині правоконсервативних сил. Саме вони здійснили реформи, що були спрямовані на розкріпачення господарської ініціативи, без чого не було можливим формування постіндустріального суспільства. Ці реформи стали можливими завдяки принципу державного суверенітету, тобто можливості держави вирішувати питання своєї власної політики незалежно від зовнішніх і внутрішніх сил [9, с.75–76]. Саме відстоювання власного суверенітету, опір на нього надало вказаним державам можливість розвинути до рівня лідерів у світовій економіці.

Але у подальшому така властивість державної влади, як суверенітет, починає розглядатися багатьма теоретиками та практиками як чинник, котрий гальмує розвиток цивілізації.

Виступи проти державного суверенітету розпочалися ще на початку ХХ ст. Так, Дюгі був переконаний, що суверенна «держава померла або знаходиться при смерті», він пророчить встановлення у найближчому майбутньому такого політичного ладу, «з якого буде абсолютно вилучене поняття державної влади» [10, с.32; 146]. Після Другої світової війни ці виступи ще більш поширилися. Лейтмотивом всіх цих виступів можна назвати тезу про те, що суверенітет – безнадійно «застарілий принцип», що його треба здати в архів або піддати рішучому перегляду, теза про необхідність відмови, повної або часткової, від суверенітету як чинника, що «заважає» вирішенню насущних економічних і політичних проблем, теза про необхідність звільнитися від «безумства» суверенітету. На думку Черчилля, Етглі, Бевіна, Мак Нейла, Блюма, Ласкі та багатьох інших – суверенітет заважає економічному відновленню Європи, встановленню миру та контролю над виробництвом атомної зброї [11, с.12].

В умовах сьогодення основними дійовими особами глобалізації є транснаціональні корпорації (ТНК). На думку Т.В. Кременя, сучасний світ переживає нову епоху завоювань, в чомусь подібну до епохи колонізації. Але якщо акторами попередніх експансій виступали держави, то цього разу панувати над світом прагнуть могутні транснаціональні корпорації, фінансові та промислові групи. Нові актори дедалі більше підривають роль держави в політиці безпеки, в сферах економіки, комунікацій, посягаючи навіть на «святу святих» державного суверенітету – його монополію на насильство [12, с.39].

Транснаціональні корпорації та інші суб'єкти нової світової економіки не просто стають фінансово міцнішими, ніж окремі держави. Вони мають

можливість суттєво впливати на фінансово-кредитні та валютні системи держав.

З розвитком світової економіки держава все більше і більше потрапляє в залежність від законів ринку. Американський політолог С. Стрейндж підкреслює: «Сили деперсоніфікованого світового ринку стають більш впливовими, ніж держава, чії слабшаючі можливості відображають зростаючу дифузю державних інститутів та асоціацій, перехід влади до локальних і регіональних органів». Створюються нові форми соціальної організації, котрі замінюють нації-держави. У новому світі, що формується у XXI столітті, «глобальний ринок підточує основи суверенності. Ринок повільно звужує сферу діяльності національних урядів, залишаючи їм все менше простору для маневру. В той же час глобалізація підточує демократичний контроль. Починають діяти закони вільного ринку, а не національних парламентів» [13, с.18]. Лунають й більш категоричні висновки: «Сучасний інститут територіально обмеженого правління виявиться аномалією порівняно з силами транснаціональних організацій» [14, с.17].

Таким чином, динаміка глобалізації дійсно втягує в себе усі держави, ігноруючи їхню незалежність, типи політичних режимів та рівень економічного розвитку. Вимоги світової економіки перевищують можливості кожної окремої держави, особливо держави молододі, новоствореної, що знаходиться на етапі свого становлення. Темпи глобалізації фінансових та інших ринків на сьогодні випереджають здатність урядів забезпечувати необхідні нормативні межі й механізми спільних дій, що гарантували б стабільність і запобігали зловживанням монополій та іншим ринковим потрясінням. МВФ реалізує вищу фінансову політику, диктуючи столицям суверенних держав уніфіковані схеми та обмеження валютно-бюджетних розрахунків. У літературі в зв'язку з цим зазначається, що «економіка змінює свій внутрішній зміст, починаючи виявляти себе не лише як спосіб господарювання, а й як домінуюча система управління суспільством, перетворюючись на політику і навіть ідеологію епохи, нову владну систему координат» [15, с.44].

Отже, поруч із економічною глобалізацією спостерігається також і глобалізація політична. «Глобалізація – не просто феномен, котрий викликається до життя вимогами ринку, важливу роль у ньому відіграє політика. Вона відображається на усуненні бар'єрів, котрі розподіляють ринки, гармонізації практичної діяльності і державних інститутів, котрі не зберігають рівноваги з процесом відкритості економік, і саме у нього і вписуються різноманітні інтеграційні процеси» [16, с.126–127].

Політична глобалізація забезпечила і забезпечує поширення по всьому світу таких політичних цінностей, як поділ влади, парламентаризм, політичний плюралізм, багатопартійність, пошанування міжнародного права, пріоритет прав людини та багатьох інших. Група американських політологів зазначає: «Глобальне розповсюдження ліберальної демократії ще більше укріплює відчуття, що виникає глобальна цивілізація, котра визначається універсальними стандартами економічної і політичної організації. Ця цивілізація створює свій власний механізм глобального керування, будь то

МВФ або закони світового ринку, котрим підкоряються держави і народи» [17, с.4].

Але багатьма політична глобалізація розглядається не просто як розповсюдження вищезазначених загальноцівілізаційних цінностей, а як рух до зникнення будь-яких державних кордонів. Подібний підхід є надто кардинальним, оскільки територія завжди була одним з визначальних чинників існування держави та реалізації національної політики. Як зазначається у сучасних дослідженнях, «концепція традиційного державного суверенітету базується на територіальній географії. Щоб уряд здійснював свою тотальну та виключну владу над певною територією, події мають відбуватися в рамках окремого простору, а юрисдикція має бути точно розмежованою чітко визначеними територіальними кордонами, які держава може пильно контролювати» [18, с.48].

У сучасному світі спостерігається послаблення колись нерозривного зв'язку між сферою соціальних відносин та територіальною географією. Сутність держави, у значенні її здатності виконувати певні ключові функції, тепер не настільки тісно прив'язана до території. Глобальні відносини не мають територіального виміру. Суверенітет і територія, безумовно, залишаються ключовими рисами міжнародної системи. Але вони набувають нових характеристик, водночас втрачаючи дещо старе, а також займають місце на інших аренах поза межами держави та рамками національної території [19, с.54; 56].

В принципі, суверенітет держави ніколи не обмежувався територіальними рамками – суверенітетом користувались і користуються громадяни держави, що перебувають за її межами, суверенітет поширюється на закордонні представництва держави, її літаки, кораблі та ін. Можна сказати, що принцип території застосовувався до певного простору, створеного суверенітетом. На думку Т.В. Кременя, «із втратою територією свого першорядного значення, суверенітет набуватиме ширшої сфери застосування, а держава втрачатиме свою монополію на нього. Категорія «територія» втрачає своє першорядне значення. Сьогодні функції держави змінилися – з'явилися нові, а деякі старі не можуть бути здійснені без допомоги інших акторів. Відповідно, рамки суверенітету держави не завжди збігаються з межами її територіального правління. Влада Біла Гейтса, Джорджа Сороса, католицької церкви, ісламського джихаду базується не на фізичній території, а на контролюванні та управлінні інформацією. Проте міжнародна структура управління та регулювання все ще заснована на принципах території. Ця розбіжність жорстко обмежує здатність національних урядів відповідати на глобальні виклики» [12, с.37].

Те, що ми спостерігаємо сьогодні, можна назвати «смертю простору». Все більшого поширення набувають соціальні процеси і явища, для яких практично відсутні кордони у традиційному розумінні. Виступаючи у 1996 р. в університеті Джорджа Вашингтона, президент США Клінтон таким чином охарактеризував магістральні тенденції світового розвитку: «Блоки, бар'єри, кордони, котрі визначали світ для наших батьків та їх батьків, зникають під впливом дивовижної технології. Кожен день мільйони людей

використовують портативні комп'ютери, модеми, CD-роми та супутники для того, щоб посилати ідеї, товари і гроші у самі віддалені куточки планети за лічені секунди» [4, с.246]. Безперечно, що таке «стиснення» простору впливає і на суверенітет.

Все вищесказане дозволяє зробити певні висновки і застереження. Вважаємо, що за сучасних умов пропагувати ослаблення суверенітету держави є небезпечним і передчасним. Це стосується як зовнішньої його сторони, так і внутрішньої. На прикладі України та інших країн пострадянського простору ми можемо бачити, до чого призводить зменшення ролі держави в суспільстві, скорочення обсягу та характеру функцій, котрі вона виконує. Це породжує кризові явища, веде до зростання можливостей інших суб'єктів – політичних і фінансових еліт, промислових компаній тощо. Вакуум, що утворюється після згорання діяльності держави, заповнюється активністю суб'єктів з вузько корпоративними інтересами і цілями. Для будь-якої держави необхідною умовою її самозбереження та належного функціонування є усвідомлення загально значимих інтересів населення. Інші суб'єкти, що концентрують владу в своїх руках, керуються, як правило, своїми власними, корисливими інтересами і завданнями. Виникає інша ієрархія цілей, на перше місце виходять вузько групові інтереси, пов'язані з вигодами від безконтрольного розпорядження природними ресурсами та державною власністю. Такі істотно важливі завдання, як забезпечення безпеки держави, регулювання міжнаціональних та інших загально соціальних питань уходять на другий план, до числа периферійних завдань, здійснення яких не є суб'єктивно значущими для тих суб'єктів, хто здійснює реальну владу. Як наслідок – зниження потенційних можливостей національної економіки забезпечувати безпеку держави, загострення економічних проблем, загострення соціальних протиріч у суспільстві. Відбулася атомізація індивіда, ослаблення його взаємозв'язків з державою, втрата почуття єдності всіх її громадян.

Ослаблення держави в сучасному світі, втрата нею свого суверенітету є свого роду ідеологемою, котру відстоюють певні, зацікавлені в поглибленні процесів глобалізації кола. Ми не погоджуємося з тим, що суверенна держава нині означає – «держава зі зниженим суверенітетом» [15, с.44]. Вона зберігає свої можливості, не втратила своєї правосуб'єктності. Як вказує Т.В. Кремень, «зберегти суверенітет означає вміння переслідувати свої власні цілі, незважаючи на лещата взаємозалежності або використовуючи її. За сучасних умов навіть слабкі та бідні країни могли б націоналізувати багатонаціональні корпорації, а поширення націоналізму ставить під сумнів твердження, що національні держави у занепаді. Існує не лише тенденція до відносного занепаду традиційної ролі державного суверенітету, але й протилежна тенденція до створення нових незалежних держав, які старанно відстоюють як внутрішні, так і зовнішні ознаки свого суверенітету» [12, с.39–40].

Міжнародне право залишає за державою суттєві можливості впливу на інших суб'єктів правовідносин. Так, Хартія економічних прав і обов'язків держав (1974 р.) у ч.2 ст.2 проголошує: «Кожна держава має право: а) регу-

лювати і контролювати іноземні інвестиції в межах дії своєї національної юрисдикції згідно своїм законам і постановам і відповідно до своїх національних цілей і першочергових завдань. Жодна держава не повинна примушуватися до надання пільгового режиму іноземним інвестиціям; b) регулювати і контролювати діяльність транснаціональних корпорацій в межах дії своєї національної юрисдикції і вживати заходів по забезпеченню того, щоб така діяльність не суперечила його законам, нормам і постановам та відповідала його економічній і соціальній політиці. Транснаціональні корпорації не повинні втручатися у внутрішні справи приймаючої держави... c) націоналізувати, експропріювати або передавати іноземну власність. В цьому випадку держава, що приймає такі заходи, повинна виплачувати відповідну компенсацію з урахуванням його відповідних законів і постанов і всіх обставин, які ця держава вважає доречними. В будь-якому випадку, коли питання про компенсацію викликає суперечку, воно повинно бути врегульоване згідно з внутрішнім правом націоналізуючої держави та її судами, якщо тільки всі зацікавлені держави добровільно і по взаємній згоді не досягнуть домовленості відносно пошуків інших мирних засобів врегулювання на основі суверенної рівності держав і у відповідності з принципом вільного вибору засобів» [20, ч.2 ст.2]. Дані норми є діючими, і вони підкреслюють реальність можливостей сучасної держави відстоювати свій суверенітет.

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що держава була і залишається вирішальним чинником на політичній арені світу, а також є потужним суб'єктом внутрішніх правовідносин, незважаючи на те, що в епоху технологічної модернізації вона проголошується окремими політичними силами як анахронізм. Навіть за умов всеосяжної світової глобалізації держава не втрачає свого суверенітету. Вона зберігає суттєві важелі впливу на інших суб'єктів, як національних, так і міжнародних. При створенні будь-яких наднаціональних організацій держави не відмовляються від свого суверенітету на їхню користь, а делегують їм частину своїх владних повноважень. Процес міжнародної інтеграції слід розглядати як результат продовження внутрішньої політики держав через відстоювання їхніх національних інтересів в наднаціональних політичних інституціях. При цьому суверенні держави повинні розглядатися як рівноправні учасники будь-якого міжнародного спілкування.

На нашу думку, саме на таких позиціях повинна будувати свої відносини Україна з будь-якими суб'єктами глобалізованого світу. Таку ж позицію має відстоювати і Організація Об'єднаних Націй, ставлячи завдання захисту суверенітету та територіальної цілісності держав-учасниць на одне з перших місць своєї діяльності.

Список літератури: 1. Суверенитет в государственном и международном праве. «Круглый стол» журнала «Советское государство и право» // Советское государство и право. 1991. №5. 2. Яремко Л.А. Финансова глобалізація і національна економіка // Фінанси України. 2003. №10. 3. Нація і держава: Теоретико-методологічний та концептуальний аналіз / За редакцією Ю. Римаренка. Київ-Донецьк, 1998. 4. Kegley Ch. and Wittkopf E. World Politics. Trend and Transition. N.Y., 1999. 5. Amoore L. e. a.

Overturing «Globalization» // New Political Economy. 1997. No.2. 6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования. М., 1999. 7. Тоффлер Э. Шок будущего. М., 2001. 8. Иноземцев В.Л. Пределы «догоняющего развития». М., 2000. 9. Сухонос В. Суверенитет як територіальний вимір держави постиндустриального суспільства: функціональний та економічний аспекти // Підприємство, господарство і право. 2003. №3. 10. Дюги. Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства. М., 1909. 11. Левин И.Д. Суверенитет. СПб., 2003. 12. Кремень Т.В. Державний суверенітет у добу глобалізації // Політика і час. 2003. №10. 13. Maynes Ch. W. America's Fading Commitments // World Policy Journal. Summer 1999. 14. Sandel M. Democracy's Discontent. Cambridge, 1996. 15. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. К., 2003. Т.1. 16. Флорес Ч. Наун Х. Глобалізація и процесс интеграции в Латинской Америке // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 29. 2001. 17. Held D. e. a. Global Transformations. Politics, Economics and Culture. Cambridge, 2000. 18. Krasner S. Sovereignty // Foreign Policy. 2001. February. 19. Sassen S. Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization. N.Y., 1996. 20. Организация Объединенных Наций. Сборник документов. М., 1981.

Надійшла до редколегії 20.06.04

С.Г. Благовісний

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ВИЩОГО ОРГАНУ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ УНР (ТРАВЕНЬ-ЛИСТОПАД 1920Р.)

На сучасному етапі розбудови незалежної правової держави України, історичне минуле, правова спадщина українського народу відіграють особливо важливу роль. Колізії сучасного державотворення в Україні багато в чому схожі з проблемами, які постали перед будівничими української державності в період існування «другої» УНР (1918–1920 рр.). Тепер, як і за часів Директорії, виникають протиріччя стосовно розподілу повноважень між виконавчою та законодавчою гілками влади. Проведення конституційної реформи, що має врегулювати відносини й оптимізувати роботу вищих органів влади України гальмується, насамперед, з політичних причин. Схожою була ситуація з якою зіткнувся уряд УНР у травні-листопаді 1920 року.

В сучасній вітчизняній історіографії є чимало праць, де розглядаються різні аспекти історії «другої» УНР. У роботах О.Мироненка, О.Копиленка, М.Копиленко, В.Яблонського, Д.Яневського та ін., здебільшого поверхово й фрагментарно, знайшли відображення державотворча діяльність як самої Директорії, так і українських урядів тієї доби, робились спроби політико-правового аналізу їхньої роботи [3, 6, 10, 11]. Проте ряд проблем, що має не тільки науково-пізнавальне, а і практичне значення, не знайшли належного вивчення і оцінки в історико-правовій літературі. До них належить останній період діяльності урядів УНР (травень-листопад 1920 р.), коли робились відчайдушні спроби обмежити «одноосібну Директорію» (владу С.Петлюри), чітко визначити повноваження уряду.

Після відставки І.Мазепи формування нового складу Ради Народних Міністрів 27 травня 1920 р. Головний Отаман С.Петлюра доручив есефу